

Əli Ehtiram oğlu MEHRƏLİZADƏ
magistrant,

Şəhla Əli qızı CƏFƏROVA
Azərbaycan Kooperasiya Universitetinin
“Mühasibat uçotu və audit” kafedrasının dosenti, i.e.n.

BANKIN XÜSUSİ KAPİTALININ YOXLANILMASI METODİKASI

Xülasə

Müasir dövrdə bank fəaliyyəti iqtisadiyyatın mühüm tərkib hissəsi olaraq ən çox və sürətlə inkişaf edən sahə kimi ölkənin iqtisadi və sosial inkişafında böyük rol oynayan əsas amillərdən birinə çevrilmişdir. Məqalədə bankın kapitalın adekvatlığı göstəricisinin xüsusiyyətləri, kompüter auditinin funksiyaları, aparılması qaydası, audit nəticələrinə dair qərarlar qəbul edilməsi məsələləri öz əksini tapmışdır. Həmçinin auditdə istifadə olunan proqramlar əsasında mühasibat proqramı tərəfindən tərtib olunmuş və çap üçün nəzərdə tutulmuş fərdi hesabat formalarının yoxlanması qaydası öyrənilmişdir.

Açar sözlər: əsas kapital, bankın fəaliyyəti, kompüter auditi, nəzarət funksiyası.

Bankın kapitalın adekvatlığı göstəricisi, bankın gündəlik riskli əməliyyatlarında bankın riskləri səviyyəsinə uyğun olaraq özünün risk resurslarının adekvatlığını əks etdirir. Bu göstərici səhmdarlar və investorlara görə bir vasitə olmaqla bankın fəaliyyətinin ən vacib aspektlərini əhatə edir.

Gələcəkdə (audit tarixindən sonra) bankın fəaliyyətlərinə təsir göstərə bilən və auditorun hesabatına təsir göstərməyən ciddi bir risk bankın sərmayə ehtiyatlarının səviyyəsini artırmaq üçün qəbul etdiyi qeyri-kafi tədbirlər riskidir. Bu riskin səbəbi bankların sərmayə ehtiyatlarının nisbətindən xüsusiyyətidir. Kapitalın kifayət qədər səviyyədə tənzimlənməsi bankların maliyyələşdirmə mənbələri üçün mümkün qədər az ödəniş qabiliyyətinə təsir edir.

Bu, bankın aktivlərlə müəyyən risk əməliyyatlarına icazə vermədiyi (məsələn, kapitalın 11%-i əhatə etməsi tələb olunarsa), bankın kapitalın kifayət qədər səviyyəsini necə düzəltdiyinə dair sual doğurur. Əgər bank sərmayə kifayətliliyinin səviyyəsini tənzimləmək üçün qanuni bir yol seçmişdirsə (məsələn, qanunla təyin olunmuş imkanlardan istifadə edərək və əsaslı aktivlərin yenidən qiymətləndirilməsi vasitəsi ilə kifayətlənmə səviyyəsini artırmaqla), audit lazımı səviyyədədir və bu, gələcəkdə bankın fəaliyyətinə müxtəlif cür təsir edəcək.

Sərmayə kifayətliliyinin standart nisbətindən artması, ilk növbədə, əsas kapitalın (adi səhmlərin əlavə emissiyası, bankın mənfəət verilməsi) və əlavə kapitalın artımının artırılması vasitəsi ilə baş verir (sindikatləşdirilmiş kreditin cəlb edilməsi, sabit qiymətlərin yenidən qiymətləndirilməsi). İkincisi, aktivlərin məbləğinin ümumi azalması (məsələn, borc üzrə mümkün zərərlər ehtiyatları hesabına borcların silinməsi, aktivlərin daha yuxarı səviyyədə köçürülməsi ilə əlaqədar balansdan kreditlərin aşağı risk qrupuna və s. silinməsi mümkündür).

Bankın xarici auditor tərəfindən yoxlanmasının əsas məqsədi auditorun bankın nəşr olunan maliyyə hesabatlarının maliyyə vəziyyəti haqqında “düzgün, eyni zamanda etibarlı” bir fikir vermək barədə fikirlərini ifadə etmək imkanı verməkdir. Bank və maliyyə hesabatlarında əks olunmuş dövr üzrə fəaliyyətinin nəticələri “Ədalətli və etibarlı” konsepsiyası maliyyə hesabatlarında əks olunan kapital komponentlərinin reallığının təsdiqlənməsini nəzərdə tutur.

Bu, bankın kapitalının bütün elementlərinə, xüsusilə bankın vəziyyətinin ən əsas göstərici elementi - mənfəət üçün tətbiq olunur. Auditor ancaq maliyyə hesabatlarının maddələri ilə işləmək təhlükəsi olduğunu bilməlidir, çünki bankın vəsaitləri hesablarda yalnız bir rekorddur və problemin mahiyyəti mənfəətin paylanmasından ibarətdir.

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə alaraq, bankın öz vəsaitlərini (kapitalını) yoxlamaq üçün metodologiya təklif edilə bilər. Təqdim edilən audit proqramı, təcrübəli auditor üçün addım-addım planının ətraflı təsviri ilə xarakterizə olunur. Müəssisənin aktivlərindən asılı olaraq, onun effektiv inkişafını təmin etmək üçün fərqli miqdarda investisiya tələb olunur və nəticədə fərqli səviyyəli risk dərəcələri ilə bağlı müxtəlif miqyaslı investisiya layihələrinin həyata keçirilməsini tələb edir [3, s. 37]. İnvestisiya proseslərinin təhlili bizə xarici və yerli təcrübə üçün xarakterik olan aşağıdakı əsas investisiya layihələrini ayırmağa imkan verir:

- köhnəlmiş avadanlıqların mövcud biznesin davamlı miqyasda davam etdirilməsinin təbii bir prosesi kimi dəyişdirilməsi;
- mövcud istehsal xərclərini azaltmaqdan ötrü avadanlığın dəyişdirilməsi;
- xidmət bazarının artması və ya genişləndirilməsi;
- hazırda yeni məhsulların istehsalı məqsədilə müəssisənin yenidən ixtisaslaşması.

Hazırda yerli müəssisələrin əsasən yeni forma məhsulların və yeni istehsalın inkişafı məsələsini qoyduqlarını nəzərə alaraq, yalnız böyük kapital qoyuluşlarına deyil, həm də yeni bazarlar yaratmaq və yeni bazarların yaradılması zərurəti ilə müəyyən edilmiş risklərin artması ilə əlaqəli layihələrə də ehtiyac var.

Mövcud istehsalın yeni istehsalının və ya geniş miqyaslı yenidən qurulmasının başlanğıcını hazırlayarkən, müəssisə ilk növbədə maliyyə ödəmə problemi ilə üzləşir. Layihələrin bu cür növləri, əsasən uzunmüddətli kreditlər olmaqla, 2 ildən 5-7 ilədək uzunmüddətli maliyyələşdirmə tələb edir [1, s. 21].

Digər xüsusi bir risk növü var. Bu, ölkədə baş verən qeyri-sabit siyasi və iqtisadi vəziyyətə

görə sahibkarların və investorların mümkün zərərləri ilə əlaqəli olan siyasi riskdir və dəyişiklik başqaları arasında sərmayə fəaliyyətini tənzimləyən iqtisadi qaydaların dəyişməsi ilə müşayiət olunur. Vergi kreditləri ləğv edilə bilər, hökumətin prioritetləri dəyişə bilər. Ekstremal vəziyyət kimi, mülkiyyət forması, məsələn, milliləşdirmə nəticəsində dəyişə bilər. Lakin bu risk yalnız ölkə səviyyəsində nəzərə alınır, müxtəlif ölkələrdə yeni sənayelərin yaradılması üçün maliyyələşdirmə layihələri təhlil edilir. Analiz edilmiş investisiya layihələri bir ölkədə tətbiq olunduqda, bu risklər adətən nəzərə alınmır. Hər hansı auditə ciddi vaxt sərf edir və aydın şəkildə planlaşdırılmalıdır.

Bunu etməkdən ötrü auditor ehtiyatların hazırlanmış audit metodunu tətbiq etməlidir, onların əsas tələbləri: istifadə rahatlığı, kifayət qədər təhlili və kifayət qədər formalizasiya dərəcəsi.

İnformasiya texnologiyasının artan istifadəsi audit prosedurlarını tez və effektiv şəkildə yerinə yetirmək üçün, vaxt və əmək xərclərini yoxlamaq üçün effektiv şəkildə qənaət etməyə imkan vermişdir. Kompüterlər şirkətlərin yenidən qurulması üçün təkan verərək, böyük auditor firmalarını yoxlama strategiyasını dəyişməyə məcbur edərək, onları daha çox təhlil prosesinə təqdim etdilər.

Kompüter audit 2 funksiyanı yerinə yetirir:

1. Fərdi mühasibat işlərinin nəzarətini (təşkilatın nizamnamə kapitalının uçotunu, işçilərə ödənişləri, maddi aktivləri, pul vəsaitlərini, maliyyə nəticələrini və s.);

2. Nəzarət funksiyası. Nəzarət funksiyasını yerinə yetirərkən, sistem interaktiv rejimdə sifariş edilmiş prosedur dəstini təşkil edən auditor tərəfindən idarə olunur. Bu prosedurların tərkibi, nəticədə sistemin məqsədlərini dəyişən vəzifələrin və subtaskların məzmununu əks etdirir. Hər bir prosedur əsas sənədlərin və ya uçot qaydalarının nəzərdən keçirilməsidir. Prosedurların ardıcılığı sistem tərəfindən diktə edilir. Kompüter audit zamanı: yoxlanılan sənədlərin tərkibi, sənədlərlə əməliyyatlar ardıcıl olaraq yoxlanılır, hesabat göstəriciləri izlənilir, razılaşdırılır, nəticədə audit nəticələrinə dair qərarlar qəbul edilir. Auditin nəticəsindən asılı olaraq, audit hesabatının elementi formalaşır [2, s. 44-45].

Kompüter auditinin məsləhət funksiyasına əsasən bank rəhbərliyinin fəaliyyətini təhlil etməyə və borc strategiyasının, dividend siyasətinin, maliyyə sabitliyinin eyni zamanda ödəmə qabiliyyətinin, təşkilatın maliyyə vəziyyətinin audit daxildir. Bu funksiyanı yerinə yetirərkən audit bankın mövcud vəziyyətini qiymətləndirir, icra orqanının qəbul etdiyi qərarların adekvatlığını və bu qərarların qanuniliyini yoxlayır və s.

Auditdə aşağıdakı proqramlar istifadə edilə bilər:

- Ofis proqramları;
- Eferans və hüquq sistemləri;
- Mühasibat proqramları;
- Maliyyə təhlili proqramları;
- Audit üçün xüsusi proqram.

Ofis proqramları, cədvəl prosessorları, verilənlər bazası idarəetmə sistemləri və söz prosessorları.

Böyük bir hesablama funksiyasını yerinə yetirə bilən cədvəl prosessorları audit prosesinə ciddi şəkildə inteqrasiya olunur. Onların əsasında müxtəlif hesabatların ümumi məlumat bazası tərtib edilir, diaqram və cədvəllər (hesablamalar, hesabatlar), alternativ balanslar, müxtəlif analitik cədvəllər və informasiyanın qrafiki təqdimatı yaranır. Ən çox yayılmış proqramlar MS Excel, Lotus 1-2-3-dir. MS Access kimi verilənlər bazası idarəetmə sistemlərinin köməyi ilə auditor iş əməliyyatlarını nümunə edə bilər, mühasibat proqramı tərəfindən tərtib olunmuş və çap üçün nəzərdə tutulmuş fərdi hesabat formalarını yoxlaya bilər.

ƏDƏBİYYAT

1. Bağırov M.M. Banklar və bank əməliyyatları. Dərslik. / M.M. Bağırov. – Bakı: Nurlan, – 2013. – 512 s.
2. E. Hüseynzadə. “Kommersiya banklarında daxili auditin təşkili” mövzusunda dissertasiya işi. Bakı, 2019, s.44-48
3. Mehdiyev M.B. “Azərbaycanda bankların fəaliyyətinin təkmilləşdirilməsi istiqamətləri” mövzusunda dissertasiya işi. Bakı, 2023

*Али Эхтирам оглы Мехрализаде
Магистрант,
Шахла Али кызы Джафарова
доцент кафедры “Бухгалтерский учет и аудит”
Азербайджанский Университет Кооперации*

Методика проверки частного капитала банка

Резюме

В современное время банковская деятельность как важная составляющая экономики стала одним из основных факторов, играющих большую роль в экономическом и социальном развитии страны как важной составляющей экономики. Отражены показатель достаточности капитала банка, функции компьютерного аудита, порядок его проведения и принятия решений по результатам аудита. Также был изучен порядок проверки отдельных форм отчета, подготовленных бухгалтерской программой и предназначенных для печати на основе программ, используемых при проверке.

Ключевые слова: основной капитал, деятельность банка, компьютерный аудит, функция контроля.

*Ali Ehtiram oglu Mehralizadeh
Master's degree of “Accounting and audit” department
Shahla Ali Jafarova
Head of “Accounting and audit” department Ph.D., Assoc. Prof.*

Methodology of verifying the private capital of the bank

Summary

In modern times, banking activity as an important component of the economy has become one of the main factors that play a major role in the economic and social development of the country as an important component of the economy. In the article, the characteristics of the bank's capital adequacy indicator, the functions of the computer audit, the procedure for conducting it, and making decisions on the audit results. issues have been reflected. Also, the procedure for checking the individual report forms prepared by the accounting program and intended for printing on the basis of the programs used in the audit was studied.

Key words: fixed capital, bank activity, computer audit, control function.